

УДК 801.81: 398 (477=162.1) "18" В.Залеський

## ПРОБЛЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ ПОЛЬСЬКИХ І УКРАЇНСЬКИХ ПІСЕНЬ У ЗБІРНИКУ ВАЦЛАВА З ОЛЕСЬКА

Ксенія БОРОДІН

*Львівський національний університет імені Івана Франка  
вул. Університетська, 1, Львів, 79000  
Кафедра фольклористики ім. Ф.Колесси*

У статті аналізується жанрова класифікація українських і польських народних пісень, запропонована Вацлавом з Олеська – упорядником першого в Галичині друкованого збірника “Pieśni polskie i ruskie ludu Galicyjskiego” (1833).

*Ключові слова:* фольклорний жанр, жанрова класифікація народної пісенності, жанрово-тематичний та функціональний принципи.

Проблема класифікації усної народної творчості залишається актуальною й на сьогоднішній день, особливо ж складним завданням є жанровий поділ різнонаціональних фольклорних творів. Мета даної статті – аналіз класифікації українських та польських народних пісень, запропонованої В.Залеським, що дасть змогу проілюструвати стан народознавчої науки початку ХІХ ст., формування її теоретичних основ, побачити внесок Вацлава з Олеська у романтичну фольклористику.

Однією з найбільших складностей, з якими зіткнувся Вацлав з Олеська при упорядкуванні збірника “Pieśni polskie i ruskie ludu Galicyjskiego” (1833) (надалі “Пісні Галиційські”), до якого увійшло майже півтори тисячі текстів, стала проблема класифікації пісенного матеріалу. З цього приводу С.Грица та О.Дей слушно зазначають: “Генетично, історично, семантично і художньо різний матеріал, що представляється в словесній і музичній єдності (в окремих випадках ще й у сполучі з хореографічними елементами) і несе функціональне навантаження – нелегко вкласти в рамки якоїсь єдиної класифікації”<sup>1</sup>. На той час у фольклористиці в основних рисах уже був визначений поділ усної народної словесності на роди і жанри. Проте з поділом на роди В.Залеський не погоджувався (с.ХХХІ)<sup>2</sup>, оскільки, на думку ученого, переважна частина пісень є ліричними, зовсім незначна частина – епічними, а драматичних елементів можна дошукатися лише у діалогічній формі краков'яків. Звернувшись до досвіду попередників, В.Залеський не знайшов задовільних методів для своєї праці, він констатував цілковиту довільність і різнобій існуючих принципів систематизації пісенних матеріалів і відзначав, що внутріжанровий поділ дуже слабо розроблений.

<sup>1</sup> Грица С.Й., Дей О.І. Принципи класифікації і наукового видання української словесно-музичної народної творчості на сучасному етапі. Київ, 1968. С.5.

<sup>2</sup>Тут і надалі у круглих дужках цитуємо за виданням: *Wacław z Oleska [W. Zaleski]. Pieśni polskie i ruskie ludu Galicyjskiego. Lwów, 1833.*

Власну класифікацію народнопісенних творів упорядник здійснював, використовуючи різні наукові критерії, надаючи перевагу тематичному та функціональному. Насамперед, усі вміщені у збірник пісні упорядник поділив на дві основні групи, відповідно до статі виконавця: чоловічі та жіночі. Принцип такої класифікації автор запозичив у В.Караджича за порадою К.Бродзінського, зробивши більш логічною термінологію: замість поняття “юнацьких” пісень (за В.Караджичем) він, на протипагу “жіночим”, вжив поняття “чоловічі” пісні. С.Грица пише, що такий поділ є найбільш природнім, оскільки “споконвічна традиція розподілу праці поміж чоловіками та жінками впродовж тисячоліть закріпилась його функціональною приуроченістю до обрядів і занять переважно жіночої або чоловічої компетентності”<sup>3</sup>.

Характеризуючи ці дві групи творів, Вацлав з Олеська не дав конкретного визначення першій, лише узагальнено вказав, що жіночі пісні супроводжують людину від народження до смерті (с.ХХХІІ). Визначення чоловічих пісень у В.Залеського значно простіше: “чоловічі пісні описують події, які стосуються цілої країни або окремих осіб” (с.ХХХІІІ). Таким чином, до жіночих пісень В.Залеський відносив ліричні твори, а до чоловічих – епічні та ліро-епічні. Застосовуючи такий принцип, В.Залеський неминуче наштовхнувся на ряд проблем. Насамперед, “чоловічих” пісень виявилось значно менше. Тоді як до “жіночих” пісень, на думку таких вчених, як О.Правдюк<sup>4</sup>, В.Юзвенко<sup>5</sup>, безпідставно потрапили “мисливські, вояцькі та опришківські”. До жіночих пісень Вацлав з Олеська відніс навіть ті ліричні твори, що ведуть оповідь від чоловічої особи. Оскільки ж поділ у межах груп В.Залеський здійснював за змістовим чинником та приналежністю до певного ритуалу чи обряду, зрозумілим стає причина, з якої пісні, що оспівували лови або проводи юнака до війська, були прокласифіковані упорядником як жіночі. Вони не стосувалися безпосередньо обрядодій, пов’язаних із суто “чоловічими” заняттями, за основу їх групування був покладений сюжет. С.Грица пише, що “сюжет є найважливішим критерієм жанроутворення”<sup>6</sup>, і при подібному трактуванні класифікація Вацлава з Олеська не є безпідставною і цілком виправдана для того часу, коли понятійно-термінологічний апарат теоретичної фольклористики лише формувалася. Кількісна різниця між жіночими та чоловічими піснями ілюструє пріоритетну позицію жінки у сфері піснетворення та виконання. Гендерне розмежування фольклорного матеріалу підтримували й інші слов’янські учені: до Вацлава з Олеська – В.Караджич, М.Максимович, І.Кульжинський, Й.Жуковський, та після нього – І.Вагилевич, М.Гоголь, П.Лукашевич, М.Костомаров, О.Бодяньський, П.Куліш, Ф.Колесса та ін.

У межах кожної групи пісні класифіковані за жанрово-тематичним принципом і функціональними ознаками. Ідею такої класифікації В.Залеський запозичив зі статті Д.Зубрицького про значення народних пісень, що була надрукована у часописі “Piełgrzym Lwowski” (1823).

Отже, у кожній групі В.Залеський виділив кілька підгруп. Серед жіночих пісень:

А. Пісні для різних урочистостей: заручальні, весільні, хрестильні та поминальні;

В. Пісні для різних обрядів і святкувань: гаїлки;

<sup>3</sup> Грица С. Функціональний багаторівневий аналіз народної творчості // Грица С. Фольклор у просторі та часі. Тернопіль, 2000. С.55.

<sup>4</sup> Правдюк О. А. Українська музична фольклористика. Київ, 1978. С.82

<sup>5</sup> Юзвенко В. Вацлав Залеський // Народна творчість та етнографія Київ, 1957. №4. С.54

<sup>6</sup> Грица С. Антиномія парадигми і жанру у фольклорі // Грица С. Фольклор у просторі та часі. Тернопіль, 2000. С.97.

С. Пісні для різних сільських робіт і забав, а також пісні різних станів: селянські та обжинкові, пастуші, мисливські, військові, пісні опришків;

Д. Пісні для різних сільських гулянь: до бесіди і до танцю (козака, польки, мазура, краков'яка, шумки, коломийки);

Е. Любовні пісні, переважно думки, та інші різноманітні твори різного складу.

Поміж чоловічих пісень:

АА. Пісні, що стосуються державних подій, або власне історичні;

ВВ. Пісні, які стосуються окремих осіб.

Найбільш простою для виокремлення і систематизації виявилась обрядова поезія. При класифікації календарно-обрядових творів В.Залеський орієнтувався на етнографічний підхід, в основу якого покладено принцип зв'язку тексту з відповідним обрядом. З цього пласту творчості українців у збірнику представлені тільки веснянки та обжинкові пісні. В.Залеський також намагався виділити цикл пастуших пісень, але їх радше можна віднести до коломийок подібного змісту. У збірнику зовсім не представлені колядки, що упорядник пояснив наявністю цих текстів у збірниках релігійних пісень. Як справедливо зазначає Р.Кирчів, у цьому простежується явне нерозуміння В.Залеським специфіки народних колядок, їх змішування та ототожнення з церковно-релігійними різдвяними піснями<sup>7</sup>. Виведення на перше місце веснянок може бути свідченням того, що при хронологічній диференціації календарних обрядів упорядник виходив із народної традиції зустрічати новий рік навесні. З поширених на Галичині назв творів весняної обрядовості – гаївка, гаїлка, галаївка, яївка, ялівка, яголойка, єгулка, маївка, маївка – В.Залеський обирає термін гаїлка. Упорядник вважав, що гаїлки генетично пов'язані і виступають синонімом до терміна “mogiłki”, що розтлумачив у своїй праці Л.Голембйовський, і рівнозначні з білоруськими радуницями – піснями, пов'язаними з обрядом поминання предків на кладовищах. Уже в “Русалці Дністровій” у статті “Передговор к народним руским пісням” І.Вагилевич звернув увагу на неточність у трактуванні В.Залеським поняття “гаїлки”<sup>8</sup>.

Серед родинно-обрядових пісень В.Залеський помістив у збірник ряд весільних, одну хрестильну та одну поминальну пісню. Поділ В.Залеським родинної обрядовості на три цикли – хрестини, весілля, похорон – свідчить про його намагання об'єднати народну поезію, пов'язану з народженням, шлюбом і смертю в єдине ціле. Очевидно, такий поділ мав і суто практичну мету: спонукати збирачів до запису творів, пов'язаних із хрестинами та смертю, оскільки порівняно з весільними піснями ці види обрядової поезії представлені найменше.

Польські науковці, зокрема З.Доленга-Ходаковський та Л.Голембйовський, публікували тексти українських народних весільних пісень ще до Вацлава з Олеська, проте у збірці “Пісні Галиційські” цей пласт народної лірики представлений ширше, хоча майже без відповідних супроводжуючих коментарів. Весільний пісенний матеріал згрупований упорядником за територіальним принципом, якому підпорядкований функціональний, що передає хронологію весільного дійства. Таке упорядкування не дає змоги одночасно співставляти різні тексти, що супроводжують один обряд, але забезпечує послідовне відтворення весільної драми, записаної в різних місцевостях Галичини. До кожної пісня В.Залеський давав назву, яка характеризувала обряд, час і місце його виконання:

<sup>7</sup> Кирчів Р. Етнографічно-фольклористична діяльність “Руської Трійці”. Київ, 1990. С.192.

<sup>8</sup> Русалка Дністрова: (фотокопія з видання 1837 р.). Київ, 1972. С.ХІХ.

“убираючи молоду на посаг”, “старости, ідучи з подарунками у суботу”, “в неділю ввечері у молодого” тощо.

До збірника увійшли також народні пісні соціально-побутового характеру: кріпацькі та рекрутські. В.Залеський не виділив їх окремою групою, а опублікував разом з ліричними піснями та коломийками.

Особливу цінність, на думку В.Юзвенко, становлять історичні пісні. В.Залеський вважав твір історичним, якщо він відображав конкретну історичну подію або персону, що мали вплив на історичний розвиток подій або суспільну думку.

Пісні-балади упорядник відносив як до чоловічих пісень, у яких ідеться про події в житті окремих осіб, так і до жіночих з домінуванням характерних мотивів нещасливого та зраженого кохання, туги через розлуку з милим тощо. Виділення балад в окремий пласт – велика заслуга упорядника, адже навіть наприкінці XIX ст. цей жанр був малодослідженим.

У “Піснях Галиційських” представлений також широкий спектр лірично-побутових пісень. Це переважно загальнопоширені в Україні твори з традиційною тематикою: пісні про дошлюбні взаємини, а також труднощі родинного життя. За змістом переважна більшість ліричних пісень пов’язана з молодістю: парубкуванням, дівуванням, молодечими розвагами, жартами, залицаннями, зустрічами. Особливо багато пісень присвячено “вічній” темі кохання, почуттю, яке, за словами упорядника, у простій людині є “свіже і здорове” (С.XVIII). “Кохання, – на думку Вацлава з Олеська, – невичерпне джерело невичерпної кількості пісень” (С.XXXII). Значно меншу кількісну групу становлять пісні, які передають “почуття ненависті, притаманне людині”, яке “грізно виражається, але триває недовго, як і гнів, який його запалив” (С.XIX).

Найбільш об’ємну групу у збірнику представляють танцювальні пісні. З-поміж танців В.Залеський виділив польку, мазурку, краков’як, шумку, коломийку та козак, підкресливши синкретичне поєднання слова, музики і танцю при їх виконанні (С.XLVII). Ще К.Гютнер та Д.Зубрицький у статті, розміщеній у часописі “Pielgrzym Lwowski” проілюстрували свої думки строфами з коломийок, які називали “козаками”. Саме Вацлав з Олеська першим зробив спробу визначити місце коломийки серед жанрів слов’янського фольклору. Проте при аналізі коломийок він продемонстрував доволі звужений погляд на їх сутність. Учений аналізував коломийку лише у співставленні з польським краков’яком (“коломийки в деяких руських землях повністю збігаються з польськими краков’яками” (С.XL)), у результаті чого висловив хибну думку, що “жодний інший народ слов’янський... не має поезії подібної форми”. Таке трактування жанру коломийки вимагало від наступників ґрунтовного спростування, що невдовзі зробили М.Сумцов (стаття “Коломийка”) та В.Гнатюк (передне слово до тритомного видання коломийок). Про самостійність походження жанру коломийки писав ще Ж. Паулі, який вказував на існування в інших слов’янських і неслов’янських народів коротких пісень, подібних до українських коломийок та козачків. Вацлав з Олеська також звернув увагу на сталість коломийкових мелодій, яка, на відміну від краков’яка, співається на одній ноті, а різні акценти виконавці роблять за рахунок “модифікації тону, що дозволяє виражати як найсмутніший настрій, так і розпусну веселість” (с.XLI). На думку М.Грінченка, таке твердження створювало уявлення про “надзвичайну бідність змісту музичного матеріалу коломийки, його одноманітність та мелодичну скупість”. Учений пояснив такий висновок В.Залеського його більшою обізнаністю з текстовим, аніж з музичним

матеріалом<sup>9</sup>. У контексті цієї дискусії В.Гнатюк також акцентував увагу на тому, що “хоч коломийковий розмір такий одностайний, мелодії коломийок незвичайно різномірні й багаті і числяться не на десятки, але на сотки”<sup>10</sup>. Оскільки у нотному додатку до збірника розміщено коломийкову мелодію з дванадцятьма модифікаціями, вважаємо, що Вацлав з Олеська підкреслив не стільки одноманітність, скільки сталість коломийкових мелодій, не применшуючи їх музичної цінності. Н.Шумада з цього приводу зазначає: “Деякі спостереження автора не мають переконливого наукового обґрунтування, а є наслідком особистих його вражень, однак для нас важливо, що це перша спроба визначити жанрові особливості коломийок, причому їх оцінка давалася у найважливіших напрямках: зміст – художня форма – мелодія – зв’язок з іншими жанрами”<sup>11</sup>.

Найчисленішою групою у збірнику є краков’яки (680). Упорядник назвав цей жанр “єдиною поезією” польського народу.

Незважаючи на те, що перед класифікацією зібраного матеріалу В.Залеський ретельно опрацював збірники пісень, які вийшли у слов’янському світі, і назвав серед їх недоліків публікацію пісень літературного походження, упорядник також помістив у свою працю авторські твори. Наявність значної кількості авторських пісень і віршів у збірці є доказом звернення тогочасних авторів до народної мови та фольклору, однак Вацлав з Олеська залишив їх анонімними: він вважав “всяку пісню народною, яка між людей повстала або набула розповсюдження між людей” (с.XLIII). Це дає підстави припустити, що літературні пісні найчастіше сприймалися упорядником як питомі народні твори. “Не всі краков’яки, поміщені у цьому збірнику, взяті з вуст народу, – писав Вацлав з Олеська. – Набувши популярності поміж шляхти, вони перейшли в народні маси, словом, стали справжньою народною поезією” (с.XLVII).

Як слушно зауважив Г.Дем’ян, кількісна різниця у жанровому складі свідчить про те, що записувачі не мали чіткого плану щодо своєї збирацької роботи, а фіксували все, що на свій розсуд співав інформатор<sup>12</sup>. Незважаючи на несформований термінологічний апарат, Вацлав з Олеська відповідально поставився до проблеми жанрової диференціації: доволі чітко систематизував та описав пісенні жанри, користуючись описовими поняттями (пісні, що стосуються...) або народною термінологією, за допомогою якої різниця між творами визначається безпосередньо носієм традиції (думка, гаїлка, коломийка). Будучи першою в Галичині, запропонована систематизація народних пісень окреслила майбутнім науковцям ряд теоретичних проблем. Маючи загальний авторський розподіл на чоловічі та жіночі пісні, пісенна народна творчість у збірнику представлена ліро-епічними жанрами, календарно-обрядовою і родинно-обрядовою поезією, соціально-побутовою і родинно-побутовою лірикою, жартівливими та іронічними піснями. Пропонуючи свій варіант жанрової класифікації, В.Залеський не лише опирався на конкретний матеріал, а й залучав пісенні жанри, представлені у збірнику часткове або зовсім відсутні. Отже, класифікаційна система Вацлава з Олеська, частково запозичена у В.Караджича та Д.Зубрицького, була для часів В.Залеського великим поступом у теоретичній

<sup>9</sup> Грінченко М. Коломийки // Вибране / Упор. М.Гордійчука. Київ, 1959. С.119.

<sup>10</sup> Гнатюк В. Передне слово / Коломийки // Гнатюк В. Вибрані статті про народну творчість // Записки Наукового товариства імені Т.Шевченка. Т. 201. Філологічна секція. Нью-Йорк, 1981. С.69.

<sup>11</sup> Розвиток і взаємовідношення жанрів слов’янського фольклору / В.А.Юзвенко, М.М.Гайдай, Н.С.Шумада, Ю.З.Круть. Київ, 1973. С.64.

<sup>12</sup> Дем’ян Г. Українська фольклористика в Галичині кінця XVIII–початку XIX ст. Львів, 2004. С.71.

фольклористиці – вона наблизила науковців до проблеми визначення фольклорного жанру, показала необхідність системного опрацювання фольклорних творів відповідно до їх змістових, поетичних та синкретичних особливостей.

**THE PROBLEM OF CLASSIFICATION OF POLISH  
AND UKRAINIAN FOLK SONGS BY WACLAW Z OLESKA**

**Kseniya BORODIN**

*The Ivan Franko National University in Lviv,  
1, Universytetska str. Lviv, 79602  
Filaret Kolessa Ukrainian Folkloristics Department*

The article dwells upon the problem of classification of Ukrainian and Polish folk songs that Waclaw z Oleska suggested in his collection of songs “Pieśni polskie i ruskie ludu Galicyjskiego” (1833) which was the first such a book in Galicia.

*Key words:* Folk genre, genre classification of folk songs, genre and thematical and functional principles.

Стаття надійшла до редколегії 26.09.2007  
Прийнята до друку 26.10.2007